

gospodarske, obertniške in narodne.

Izhajajo vsako sredo po celi pólí. Veljajo v tiskarnici jemane za celo leto 3 fl. 60 kr., za pol leta 1 fl. 80 kr., za četert leta 90 kr. pošiljane po pošti pa za celo leto 4 fl. 20, za pol leta 2 fl. 10 kr., za četert leta 1 fl. 5 kr. nov. dn.

V Ljubljani v sredo 16. novembra 1859.

Korist bazarjev in gojzdov.

Spisal profesor dr. Škofka.

(Konec.)

Vsake 3 ali 4 leta je v našem cesarstvu za 1 milijon ljudi več, dežela pa ni za ped večja. Vsled tega pa je tudi živež in kurjava čedalje dražja, in vsak kosček zemlje se porabi tako dobro, kar se dá, da si ljudje potrebnega živeža pridelajo. Zatega voljo se tudi na suho djani bazarji obdelujejo, orjejo in obsevajo, gojzde se pa sečejo in pokončavajo. Kam bomo s takim ravnanjem prišli, je pa drugo vprašanje. Odgovor ni težak. Al prav bi ne bilo, da bi zastran tega početja tega in unega gospodarja grajali, ker dela tako, kakor dela vès svet; pa reči moramo, da tako ravnanje je napačno in škodljivo.

Naloga vikše vlade je, da ona to skerb na-se vzame. Res je sicer pravilo postavnih bukev, da se lastnina spoštuje in se nihče v svojem prostem gospodarstvu ne overa. Al ravno tako terja tudi pošteno gospodarstvo vsakega posestnika, da opusti to, kar utegne občni blagor v nevarnost pripraviti ali ptuje premoženje bistveno poškodovati.

Če se ne sme hiša zidati brez postav, ki so za to dane; če gojzdana postava brani presilno roparstvo gojzdov; če so rudniki izročeni višjemu oskerbništvu, bi bilo pač tudi pri vodah potrebno, da bi se za deržavno lastnino spoznale. Od Boga kakor brez plačilno darilo človeštvu dana bi mogla voda biti lastnina vseh ljudi kakor je zrak vesvoljen dar, in posebne privatne pravice bi imele le toliko veljati, kolikor splošni blagor to dovoli ali pa izjemno potrebuje. Tisti čas, ko so se bazarji napravljali, je bila dežela večidel še na pol v puščavi. Pri vsem tem je prišlo pa vendar pri napravi skorej vsacega bazarja dovelj Potočnikov ali Porečnikov pri svojem posestvu v marsiktero škodo, v tem, ko je bil lastnik bazarja na dobičku. S tem, da si je on po napravi bazarja ta ali uni dobiček pridobil, je prevzel on in njegov naslednik tudi kakošno dolžnost, in deržava mora čuti med tem, da se ta dolžnost tudi vsikdar spolnuje.

V terdnem zaupanji, da so struge vodá tako stanovitne in nepremakljive kakor letni časi, je postavil kmetič svojo bajto blizo kake vode, češ, da nikdar ne bo prišel v nevarnost, spodkopan biti. Al voda dere in spodkopuje svet, da žuga nevarnost pohištvo in ljudém.

Treba je tedaj, da za vse to postave skerbijo, da se sicer nikomur ne krajsajo lastninske pravice, ali da tudi te ne segajo tako deleč, da bi se škoda godila drugim.

Gospodarske skušnje.

(Da kokoši pozimi pridno nesó). Merzli kokošnjaki so večidel tega krivi, da kokoši konec jeseni jenjajo nesti. Ko bi človek kokošim peč kuril, bi se mu ne splačali stroški. Cenejše jo bo opravil, ako ravná tako-le: Mesca listopada naj nanosi v kurnjek frišnega konjskega gnoja za poldrugi čevelj na debelo in naj ga pokrije z malo slame. Ako so le vrata v kurnjeku dobre, bode celo zimo v njem toliko toplote, kolikor je je kokošim treba, da ležejo celo

zimo, race pa začno že okoli novega leta. En čevelj nad gnojem jim napravi gredo iz 6 pavcov širokih dil. Za živež jim dajaj kuhanega in zmečkanega krompirja, vmes pa tudi otrobov z malo kislega mleka. — Kdor tako ravná, se bo sam prepričal, da je dobro. Tako piše nek gospodar v „Landw. Zeitg.“.

(Teža vina). Voda je enmalo težja kot slabo vino; 96 bokalov vode vaga toliko kot 100 bokalov vina, ali pa 24 bokalov vode toliko kot 25 bokalov vina. Avstrijsko vedro vina (40 bokalov) vaga okoli enega centa, k večem 1 do 2 funta čez; avstrijski bokal vaga tedaj okoli dva funta in 17 lotov, — 1 maslic vaga 20 lotov. Madeiriško vino pa je težje kot voda; skor toliko vaga kot človeška kri; 26 bokalov madeiriškega vina vaga toliko kot 27 bokalov vode. Tudi Malaga-vino je težje kot voda. — Vino je pa ložje kot ol (pivo); 13 bokalov dobrega ola vaga skor toliko kot 14 bokalov dobrega avstrijskega vina.

(Ali je suha ali namočena, poparjena ali kuhana klaja pozimi za krave bolja?) Konjem se suha klaja (seno, detelja, oves itd.) bolj prileže, kravam pa mokra (poparjena, kuhana), in sicer za to, ker konjem ima klaja le potrebno moč za vprego dati, krave pa morajo svojo klajo na mleko obrniti. Konj podela klajo koj z zobmi tako, da je dobro pripravna za prekuho v želodecu; drugač pa je to pri goveji živini; ona požveči klajo izperva le malo v gobcu; dobro prežvečila je bo še le tedaj, ko jo vdrugeč pahne iz želodca v gobec. Konja je treba z mervo, ovsom in drugo suho klajo siliti, da jo dobro požveči in vslini; pri goveji živini ni tega treba, ker je natura že sama za to skerbela s tem, da je govejo živino napravila tako, da prežvekuje. Če dajemo kravam namočene klaje, ji polajšamo predelek klaje v mleko itd., ker taka klaja je bolj zmehčana in za prekuho bolj pripravna.

Gospodarske in obertniške novice.

(Vredno, da se nasleduje!) Župnik dr. Moroni v Apianu (v Lombardii) je osnoval večerno šolo, v kateri šolsko mladino svoje župe podučuje v gospodarstvu (kmetijstvu) in v vseh tistih natoroznanskih naukih, ki se ujemajo s poljedelstvom. Tako se otroci vadijo umnega kmetijstva, pa ob enem tudi svoje stariše na boljo pot napotujejo, ker jim otroci pripovedujejo, kar so slišali v šoli. — Vredno, da se nasleduje — pravi zagrebški „Gospodarski list“; in tudi mi ž njim rečemo: Bog daj! da bi se tudi pri nas posnemal domoljubni izgled!

(Angleške fabrike) so lani podelale 1 milijon in 34.342 centov pamuka (pavole), 1 milijon in 266.000 centov volne, 62.000 centov svile, 16.240 centov konopelj in 12.830 centov prediva. Al gotovo bi bile vsega še več podelale, ako bi ga bile le imele. „Gosp. List“.

(Letošnja letina na Francozkem) je v vsem skupaj še pod srednjo mero; žita je malo, slame precej; otave skor nič; krompir ni gnijl, pa je čuda droben; repe dosti; sadja skor nič; tertna bolezen je popačila vino.

(Koliko zern dva vrabca pozobljeta leto in dan?) Slavni Buffon je zrajtal, da za 20 funtov.

(Različna moč ognja). Med dervami in dervami je razloček pri kurjavi, zato ima nekteri ogenj več moči v sebi kot drugi. Škušnje, ki jih je francozki naravoslovec dr. Arnott napravil, učijo, da funt dervenega oglja raztopi 95 funtov ledú, funt dobrega premoga 90 funtov, funt derv pa le 32 funtov, funt šote pa le celó 19 funtov ledú.

(Imenitnost solí.) Navadno se sliši: „ta ali uni dobiva toliko in toliko salêra (salair-a), to je, po naše: toliko in toliko plače“. Od kod tedaj beseda salêr (salair)? Beseda salair izvira iz latinskega salarium — sal pa pomeni sol. Iz tega se vidi, kako imenitna je mogla v starodavnih časih sol biti, da so s to besedo zaznamovali plačo!

(Novo mlatílo). Po „Deutsche Gewerbe.“ je gosp. Chop v Sondershausen-u našel mašino za mlačvo, ki je tako napravljena, da žitne zerna iz klasja izdergne. On pravi, da vsak kovač je v stanu tako mašino sam narediti in da je kaj dobra. Za mal duar more vsak, kdor se do iznajdenika oberne, od njega dobiti obris take mašine in popis, kako se dela. Pismo naj se naredi tako-le: „An den Herrn Chop, Gasdirector und Erfinder der neuen Dreschmaschine in Sondershausen“.

Gospodinjam kaj.

(Zmleti kavi ali zmletemu kofetu se ohrani prijetni duh), ako se 1 funt zmlete kave pomeša z 1 lotom drobnega cukra (Meliszucker). Tako svetuje „Breslauer Gewerbsbl.“

Nauk,

kako se nareja solčna ura na zid.

Spisal Andrej Likar.

(Konec.)

Solčna ura na zidu.

Zdaj imamo že, česar nam je treba za solčno uro, namreč poldnevno čerto in solčno poldne. Izvoli si tedaj zid pri cerkvi, šoli ali hiši, ki je obrnjen proti poldnevu in ga obseva solnce celi dan ali saj velik del dopoldne in popoldne. Pogladi ga s kako rečjo in potem pobeli. Nato zabij žebelj na tisti kraj, kamor misliš pozneje kazalo (cagar) vzdati, obesi na-nj zidarski motoz s svinčeno kroglo (plajbo — Senkblei), in kadar stoji prav mirno, potegni kakor ti kaže motoz, navpično čerto od žeblja proti tlam. Ta čerta ti bo služila pozneje za poldnevno čerto. Kazalo naj ti naredi kovač, okroglo, ravno, za mezinec debelo, dolgo pa tri ali štiri čevlje, kakor bo ura menj ali bolj od tal. To kazalo mora imeti na tistem koncu, ki ga boš vzdal, korenino, da bo stalo terdno v zidu. Najbolje je, če ga razkroji kovač na koncu za v zid v dva cepa in ju nekoliko zakrivi. Pa to že vé najbolj kovač sam, kako mu je delati. Kjer je bil žebelj zabit v zid, ondi izkoplji za kazalovo korenino dovolj globoko in prostorno luknjo, da boš kazalo lahko obrnil na desno ali levo, kakor bo treba.

Kako pa mora kazalo stati v zidu? To narediti prav, je najtežje. Učenim velja pravilo: Kazalo mora biti paralelno z zemeljno osjo (Erdachse). Pa to je za marsikoga preučeno. Moramo si tedaj pomagati kako drugač. Ako je tvoja miza na štiri ogle, meri vsak ogel 90 stopinj (gradov). Če ima miza vse štiri strani enako dolge in potegneš čerto od enega oglja po sredi do nasprotnega, ti dá tako prerezan ogel dva nova, katerih vsak meri 45, toraj oba 90 stopinj.

Tudi širokost zemlje je razdeljena v stopnje, in vsaka stopnja v 60 minut. Zemlja meri od ravnika (Aequator) do severnega tečaja 90 stopinj, in od ravnika do južnega spet 90. Ogel, ki je med kazalom in zidom, mora biti tak, da znaša s stopnjo zemljine širjave tvojega kraja 90 stopinj.

Slovenska zemlje leži med 45 in 47° (stopnjo) severne širjave. Na 45 je mesto Pola in otok Kerk; na 45½ je Karlovec, Černomelj in Koper; na 46 Ljubljana in Videm; na 46½ Maribor, Celovec, Belak in Ponteba in na 47° Gradec. Ogel med zidom in kazalom mora tedaj tak biti, da znaša s širjavo tvojega kraja 90°. Ko bi bil, postavimo, ti na 45° severne širjave, mora meriti tudi ogel 45°.

Kako pa se zmeri ogel ali kot med kazalom in zidom? Ako imaš risarsko orodje in umeš z njim v caker hoditi, je to lahko. Ako ga pa nimaš, vzemi celo pôlo papirja, naredi s šestilom iz pôline srede krog, kolikor se dá velik, pregani pôlo potem čez sredo in potegni po gubi s kako rečjo, da se pritisne zgornja stran popolnoma na spodnjo. Zdaj pregani to pregnjeno polo še enkrat čez sredo, tako da leži gornja polovica prejšnje gube popolnoma na spodnji. Ogel proti sredi pôle meri zdaj 90°. Z ostrim nožem odreži zgornjo plat od pôle, pregani še enkrat tisti ogel, ki je bil proti sredi pôle, tako da prideta oba kraja popolnoma drug verh družega, in ta ostri ogel meri zdaj 45°. Ker pa ležé skoraj vsi kraji po Slovenskem na 46°, ali pa nekoliko pod in nad 46° (na nekaj minut ni ravno toliko ležeče pri uri za vsakdanjo rabo), zato razdeli kos kroga, ki je nasproti ostremu oglu v 45 delov, odreži en del podolgoma proti ostremu oglu, in glej, zdaj imaš ogel s 44°. Pojdi z njim k mizarju, ki naj ti naredi po tem obrazcu (formularji) lesen triogelnik iz deske, pave debele, kogar ostri ogel meri enako unemu na papirji 44°. Ta ostri ogel boš porinil poznej med poldnevno čerto in kazalo, zato da bo meril kót ravno 44°. Na tem triogelniku naj ti izskoblja še mizar na tistem herbtu, ki bo pod kazalom, majhen povsod enako globok žlebiček ali grabenček, da boš privezal kazalo na-nj, da bo stalo terdno v njem in se ne bo nič premikalo. Na stran, ktera bo na poldnevni čerti, pa vbij prav v sredo 2 majhni kljukici, druga od druge nekoliko narazen, v zid pa ravno toliko saksebi 2 rinčici ali 2 pantka, da boš nataknil triogelnik na nji, da bo tekel sèm ter tjè na poldnevni čerti kakor nasajeno okno in nasajene vrata.

Ko imaš narejen triogelnik, priveži na zgornji herbet v žlebiček kazalo tako, da sega korenina njegova toliko čez ostri ogel, kolikor jo misliš vzdati, kakih 5 do 6 pavcov; uni konec pa da bo molil čez drugo stran triogelnika. Obesi ga potem na kljukici v poldnevno čerto in glej, ali je luknja v zidu dovolj prostorna, da se lahko suče triogelnik s kazalom sèm ter tjè, če ni, izdolbi zid še toliko, kolikor je treba.

Kadar si pripravil vse to, čakaj kak jasni dan solčnega poldneva na deski, ki jo imaš na oknu. Kadar pokriva dratova senca poldnevno čerto, obrni triogelnik s kazalom tako, da bo pokrila senca kazalovega spodnjega konca popolnoma navpično čerto na zidu, priterdi zdaj hitro z zagojzdami, ki jih porineš med triogelnikov herbet in zid, ali kako drugač, tako da se ti ogelnik s kazalom ne bo premaknil ne na levo ne na desno. Pazi pa dobro, da to ravna ne premakneš prav nič kazala, ki si ga bil vravnal takrat, ko je bilo poldne na deski. Zdaj naj ti zazida zidar, ako nočeš sam, kazalovo korenino prav zlahkoma v zid, da se celó nič ne premakne pri tem zidanju kazalo. Triogelnik pusti pod kazalom tako dolgo, da se zidanje popolnoma posuši. Prepričaj se še enkrat, če kaže kazalo poldne takrat, ko je tudi na deski, potem ga še le vzemi počasi preč pazno, da, preč jemaje ga, ne premakneš kaj kazala. Če je kazalo težko, mu naredi železno podporo, ki jo nasloniš v sredo pod kazalo in vzdáš v zid.

Ko si opravil zdaj vse to, in imaš žepno ali hišno uro vravnano, kakor sem že pred učil, zarisaj tudi druge ure dopoldne in popoldne, potegni namreč s svinčnikom (Bleistift) po sredi kazalove sence ravno čerto, kadar je ura ena, dve itd. zmiraj oziraje se na urno ali časovo različnost in na posebnost svoje ure.